

KEĎ BÁČIK Z CHOCHOĽOVA UMRIE

— MARTIN KUKUČÍN —

Ked' báčik z Chochoľova umrie

MARTIN KUKUČÍN

eknizky.sk

Keď báčik z Chochoľova umrie by [Martin Kukučín](#) is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](#), except where otherwise noted.

Obsah

I.	1
II.	10
III.	16
IV.	22
V.	31
VI.	41

I.

Ondrej Tráva, gazda v Kameňanoch, zavesil gazdovanie na kliniec a oddal sa na špekuláciu. Gazdovstvo viedol jeho syn a on sa zaoberal kupectvom. S čím vlastne kupčil, ťažko zejména povedať. Ako mešťan mení podľa sezóny a módy obleky, tak Ondrej Tráva mení podľa okolností články svojho obchodu. Niet azda plodinky ani výrobku, ktoré by nebol za čas svojho pôsobenia dovážal na trh. A čo je zvláštne a svedčí o jeho nadaní: vždy vedel, kedy treba tento článok opustiť a tamten miesto neho pochytiť, aby z toho povstal úžitok, a nie škoda.

Prirodzená vec, že málo býval doma. Výročité alebo iné sviatky, nedele a tu i tu deň alebo dva odpočinku – ináč vždy na vozíku, na železnici alebo na jarmoku. Najmä po jarmokoch chodil nielen do blízkeho okolia, ale i po druhých vidiekoch. Nie div, že naďaleko poznalo ho každé dieťa. Ale on – ako všetci vychytení ľudia – málokoho poznal dôkladne, alebo podľa mena: zato každému dával sa do známosti ako starému známemu. A často podarilo sa mu oklamať ľudí, lebo podľa kroja a výrečnosti hneď sa vynašiel, kto z ktorej dediny a akého je stavu a povolania, a podľa toho vedel sa i držať. „Daj Boh šťastia, Ondrej!“ počul volať chlapa v čiernej umastenej košeli.

Ondrej hneď vedel, že to zkadese valach, ale nevedel zkade, ani kedy s nim bol na slove.

„Pán Boh uslyš, Ďuro! Akože sa máš?“ poďakoval mu, a hneď ho i obdaril menom len tak naslepo.

„Len tak, len tak. Ale ma ešte znáte?“ tešil sa valach. „Ja, že ste ma od zalanska zabudli. Čo som vám tú vlnu predal, už sme sa viac nesňali ...“

„Kdeže by ťa neznal Juríčko! Dobre ako vlastného brata.“

A podával mu usmiaty ruku.

„No, keď ma tak znáte — no!“ divil sa natešený valach. „Ale ja som Mišo, nie Ďuro!“

„Laľa! Bodajže ťa i s hlavou!“ A pľasol sa širokou dlaňou po čele. „Pravdaže, Mišo, teraz mi huplo do hlavy.“

„To sa vám plietol náš bača — to je Ďuro.“

„To-to-to — teraz už viem, už viem.“

„A neprídete po vlnu? Zas jej máme s pol centa. Popri mytošinskom salaši sa vozievate, vídavam vás s grúňa. Len soskočiť, horou dvadsať-tridsať krokov, a ste tam. Prídte!“

„Ak ma nepretiahnete, lebo vy ste ...“

„Čosi spustíme my, čosi zas vy pridáte — nuž veď sa azda len nepobijeme.“

„Veď by to i bolo, aby sme sa rozišli! Pridem niekedy. Len pozdravuj, Mišíčko, baču!“

Tak sa hlásili u Ondreja ľudia, keď mali niečo na predaj a peniaze potrebovali. Túto okolnosť vedel znamenite využiť. Keď mu niekto niečo ponúkol, Ondrej nikdy neukázal veľkej ochoty do kúpy. Skôr sa vyhovárал, že to nemá teraz nijakého odbytu, že sa to zle drží na sklade: vôbec vždy vynašiel nejakú ťažkosť, pre ktorú nehodno to kúpiť. Ale navela sa len dal naviesť na kúpu, i to viac len po známosti a z priateľstva. Ľudia ho vychvaľovali, že je dobrý človek, že hodno s ním kupčiť, lebo že nie je lakomý.

A Ondrej chodil si po jarmokoch a dedinách, kupčil a bohatol.

Zo všetkých jarmočných známostí najlepšie zostal mu v pamäti pán Aduš Domanický.

Vídal ho od rokov na každom jarmoku, ale nesoznámil sa s ním, ani jeho mena nevedel. Ostatne, načo by sa s ním soznamoval, keď nemali medzi sebou nijakého obchodu? Ale čo im bolo súdené, predsa ich neminulo. Soznámili sa znamenite.

Bolo to vlani na Ondreja v Podhradí na jarmoku. Ondrej predával valaské súkno na rínku. Hneď ráno videl pána Aduša chodiť popod šiatry. Obzeral bundy, čiapky, vôbec kožušiny. Tak chodil od šiatra k šiatru, sťa trhový gazda, ako by chcel každého kušnieru ošacovať. Sprobúval bundy, futrované vlčinou i tureckou barančinou, ale ani jednej nekúpil. Nemohol sa iste s majstrom pohodnúť. Popoludní už nechodil sám, pridružili sa k nemu druhí, bohvie zkade ľudia. Všetko mladí, zdraví, veselí. Ale pán Aduš bol predsa len nad všetkých. Okrúhly klobúčik s kosou tetovčou sedel nad uchom, ponad ktoré boly vlasy sčesané, že zakrývaly celé sluchy. Fúzy vykrútené pyšno dohora, oči sa ligotaly, ústa usmievaly – vôbec pán Aduš nemá páru na celom jarmoku.

Zastali pred šiatrom perníkárskym. Navyberal hrbku marcipánu, tri srdcia so zrkadlami a peknými veršíkmi na obrázkoch; celú kohortu husárov šnurovaných, pravda, len cukrom; dve panny, dvoje kolísk s deťmi v nich, sedmoro detí – a podobné výrobky medovníckeho umenia. Pernikár ho obskakoval, lebo takého kupca nemal vari celý dnešný deň. Ale tu pán Aduš začal sa jednať. Pernikár nechcel úvalom spúšťať, pán Aduš sa nahneval, nekúpil nič, len dve kolisky a sedmoro detí, a opustil i s priateľmi šiator sklamaného perníkára. Keď poodišli, Ondrej ich videl, ako sa laktami štuchajú a smejú. Iste bavia sa na perníkárovi.

Po jarmoku, keď šiatry boly rozobraté, naložené i s rohožkami na dlhočizné vozy, i s truhlami neodpredaného tovaru, mesto začínalo tichnúť. Jarmočníci zčiasťky poodchodili, zčiasťky uchýlili sa do hostincov a krčiem. Ondrej Tráva tiež vošiel do mestského regála zapíť trampoty dnešného dňa. Za stolom videl pána Aduša i s priateľmi, ktorých bolo ešte viac než pri

perníkárovi. Ondrej Tráva zastal vprostred izby, vyňal drevienku-fajku a vytriasol z nej popol na zem. Obzeral si tú divnú spoločnosť. Pán Aduš nemal známeho klobúka na hlave – sedel na ňom alebo on sám, alebo niektorý z priateľov. Košeľa ukrčená, mašľa zatisnutá k pravému uchu. Vlasy neboly začesané na sluchy, ale vyčnievaly, ako sa ktorému zapáčilo, každý v inú stranu.

„Taká je moja Diana!“ kričal pán Aduš, búchajúc na stôl. „Vlani chytila diviaka za ucho – vážil vyše troch centov – a doviedla ho ku mne na polianku. Šiel ani dieťa, tak ho skrotila. Videl, ako naň zo simple cieľim; vedel, čo sa s ním stane – a musel stáť dvadsať krokov predom mnou ani svieca: tak ho znamenite držala!“

„Ale, Aduš, netáraj!“ zamiešal sa jeho sused. „Diviak nedá sa len tak držať ako dieťa.“

„Ale tento sa dal,“ veral sa pán Aduš, udrúc sa v prsia: „Lebo sa nemohol hnúť. Diana ho . . .“

„Iba ak bol len taký vypchatý. Diviak hodí rypákom, a Diana ani nečuchne – už je nebohá. Načo by mal zuby? Ale rozprávaj také pletky bláznom, a nie . . .“

„A držala ho, keď raz poviem!“ Pán Aduš búšil na stôl, žily mu naskočily na sluchách. „Zastrelil som ho. Trafil som mu rovno do komory. I kožu mám z neho na korbe.“

„Necigáň! Korby ani nemáš.“

„Ale ja? Nikdy si takej nevidel! Podošvy železné, boky politúra – osmoro do nej vojde.“

Spoločnosť sa rozosmiala. Ondrej sa tiež nemohol zdržať; usmieval sa tichučko a pozeral bystro na Aduša.

„A čo sa ty smeješ? Ty trhan!“ oboril sa naň Aduš. „Čo si ty? Zeman si ty? Pakuj za pec!“

Tráva hodil plecom, odvrátil sa od pána Aduša a pristúpil k rekeštíšu, kde za latkovou obrubou krútila sa celá família Eduša Mayera, obsluhujúc príveteve jarmočníkov.

„Blázon!“ riekol Tráva, usmievajúc sa krčmárovi.

Mayer sa bezvýznamne usmial, nechtiac mu ani prisvedčiť, ani protirečiť: rovnako, si vážil oboch. Trávu i Aduša. Tráva bol dávny hosť, tržil po málo, ale od rokov. Aduš bol nový hosť, ale tržil dobre. Tráva si sadol za stôl k fľaške a pozoroval spoločnosť pri susednom stole.

Pán Aduš zabudol medzitým na Trávu, i kam ho bol poslal. Rozprával už o inom.

„Ani lasice! Na vzrast ani čo by ich ulial. Jabĺčka po krížoch a stehnách — len sa tak v očiach mení. A múdre! Tloskneš na ne, už idú. Potrafia i bez liace. A pod sedlo — ani belčov. Ťahajú, koľko im naložíš. V kroku sporé. Vozík pretiahnu cez Váh ani pierko — a čo by im bol Váh vyše hlavy. Ej, to ste koničky!“

„A kde si ich kúpil?“

„V Dunajci tohto leta. Poľská sorta.,,

„Čos“ dal za ne?“

„Hádaj — či uhádneš!“

„A ja viem?“

„Štyristo — rovných štyristo, sťa by odštrichoval.“

Susedia prikyvovali mu, sťa na odobrenie kúpy.

A Ondrej pozoroval a počúval, čo sa vraví pri susednom stole. Zaujímalo ho najmä pán Aduš. Z reči vyzvedel, že je to Aduš Domanický z Domaníc a hrubý gazda — ako sa dalo vyzrozumieť z reči Adušových.

Spoločnosť pri susednom stole začínala sa stenčievať. Tí, čo boli z dedín, ponáhľali sa domov. Pri pánu Adušovi zostal napokon iba jeden z priateľov, a i tomu už bolo ako na trňoch.

„Aduško, pod; bude ti tma, netrafiš.“

„Ale ja? Aby moje kone netrafily! Liace im pustím, oči zaviažem, a trafia. Pepo, vypime si!“ A udrhel pohárom o pohár susedov, že sa prekotil a jeho obsah šiel susedovi po sviatočných nohaviciach. Pán Aduš pustil sa do smiechu. „Sláva, sláva! Bude krštenie! Na moj' hriešnu — veď ma len zavolaš naň!“

„U mňa? Oj, braček, už je popoludní! U mňa to už všetko dávno prehrmelo. Syna mám na vojne, už na druhý rok, je pri kanónoch, a už kaprál. Zo mňa sa už farár nepožije. Ale ty: mladý, zdravý, čerstvý – doma žena mladá, pekná ...“

Pán Aduš hľadel priateľovi do tváre a dychtively načúval jeho reči.

„Hej, hej,“ ohlásil sa napokon. „Pekná je moja Žofka, oj, pekná, nech som Kubo! Preto sa nezariekam, ak Pán Boh požehná . . . Chlapca už mám – Aduša. Ale sa neodhrňam.“ A, ako na stvrdenie svojich slov, vyprázdnil pohár až na dno. „A čaká ma doma, čaká, moja Žofka . . .“ A zahľadel sa na dvere, ako by tá, čo naňho čaká doma, tam pri nich niekde stála.

„No, poď, bude sa trápiť, kde si, či sa ti niečo neprihodilo, či si sa nevyvalil. Poď, bude desať, kým domov prídeš.“

Pán Aduš sa nehýbal, ani neodpovedal, len kýval hlavou.

„Hej, idem, idem,“ riekol napokon, ale sa nehýbal.

Priateľ ho chytil popod pazuchy, ale vyterigať ho nemohol, lebo pán Aduš sa mu opustil v rukách.

„Nejdeš?“

„Idem, ale si vypijeme ešte jednu.“

„Ja nie – poď!“

„Nejdem, choď si!“

Pán Aduš hľadel na priateľa, ako sa sberá. Keď videl, že už má čiapku na hlave a bundu na pleciach, volal za ním.

„A toto tak necháme?“ Naddvihol fľašu, v nej vyše polovice vína. „Poď, do kvaterky!“

„Nejdem, tma je!“

„Trafi i potme dolu gágorom – hybaj!“ Nalieva mu pohára pričom pomimo tieklo. „Poď, vypi!“ Obzrie sa, priateľa už v izbe nebolo. „Skuhroš, lakomec!“ volal za ním a dopil pohár sám.

Obzeral sa po izbe, či nenájde tu človeka, čo by sa mu k poháru hodil. Zazrel Trávu. Zodvihol sa, neistým krokom pristúpil k nemu. Keď chcel

pred ním zastať, potočil sa. To ho muselo potešiť, lebo sa usmial. Prisadol si k Ondrejovi.

„Ja som nie opitý. Zdržím veľmi mnoho. U báčika popijem tolko – moc!“

A kto je to ten báčik?“

„Dekan v Chochoľove.“

„Ten? Toho znám,“ odpovedal Ondrej naraz vážne.

Tieto Adušove slová urobili naň veľký dojem.

„Znáš ho? Ako?“

„Kúpil som od neho tejto jesene päť vozov kapusty. Pravda síce, utratil som na nej..“

„Boháč, strašný boháč! Peniazmi sa obsýpa. Mojej mamy vlastný brat. A rád ma vidí! Daroval mi i kone.“

„Tie z Dunajca?“ pýtal sa Ondrej.

„Aké? Toto sú od neho, nie z Dunajca. Do roboty – i s riadom. Dal ho zreparovať. Povedá, vezmi si, to ti bude pamiatka.“

Ondrej hľadel zas s väčším rešpektom na pána Aduša.

„Taká pamiatka – to je už hodno. Keby tak mne niekto . . .“

„A ty ho znáš? Kapustu máva na div. Ale počkaj, poď – vypijeme si.“ A objal ho vôkol krku a zaviedol k svojmu stolu. Sadli si; pán Aduš ho oblapil ako milenku. „Má pod pol druhu sto mier výsevu. Jačmeň ani broky.“

„Po jari som ho kúpil vyše päťdesiat mier od neho. Pekný bol jačmeň.“

„Kupčíš s jačmeňom?“ Ondrej prikývol a pán Aduš sa zamyslel. „Ty, ja ho mám vyše sto mier vo štokoch. Vycúdený – ani holub by ho nenaoberal. Ovos – a ovos! Sibírsky – báčik mi ho dal tridsať mier na siatie. Ja by ti predal. . .“

Ondrej poslúchal Aduša a srdce v ňom rástlo. „Vyše sto mier jačmeňa a ovsu možno tolko,“ hútal si v hlave. „Človek podnapitý, mäkký – oddá sa s ním jednať.“ Ale zatajil túto myšlienku.

„S jačmeňom kupčím iba pred jarou, keď ho treba na siatie, a v

prednovku, keď sú múčnice prázdne. V zime sa to zle kupčí so zbožím,“ odpovedal Adušovi.

„Čerta zle — len kúp! Dám lacno.“

Tomu slovu sa Ondrej zaradoval. Ale tvár jeho nebola natešená, skôr zamyslená.

„Kde by ho sosypal? Tolkej sypárne nemám . . . “

„ Na pôjd, hockde,“ radil mu pán Aduš.

„Myši toho roku ako hmýru; zoseknú mi ho na krúpy. Hotová škoda.“

„ A načo sú prasce?“ pretrhol ho pán Aduš v reči.

„Zrno sa sbehne, dobrota z neho vymrzne; na jar zostanú v štoku iba kepienky.“

„Keď sa sbehne— vody všade dosť. Nakropíš ho.“

„Schytí sa oheň, vyhoríš — choď pýtať, od koho chceš, náhradu.“

„Čerta vyhoríš, to len tak! Nedáme Ťa. Len kúp,“

„Ach, lepšie sú peniažky,“ a udel sa po prsiach, kde mal za kožuškom zastrčený ohromný pugilár, nabitý bankovkami.

Pán Aduš by bol práve stratil trpezlivosť vydržať ešte ďalej pri tejto veci, ale slovo „peniažky“ ho pútalo. Doliehal na váhavého Ondreja.

„Ale kúp! Dám ti ho lacno, odpoly darmo — po dva štyridsať. I to len tebe. Ale nikomu nepovedz, pred báčikom pst!“

„Ani peňazí toľko nemám,“ vyhovárať sa Ondrej.

Pán Aduš s opovržením pozrel na Ondreja. Odtiahol rameno, ktorým ho bol ovinul vôkol krku. Posadol od neho ďalej a odvrátil sa.

„Pán Aduš!“ zaličal sa mu o chvíľu Ondrej. Trochu sa zľakol, že sa táto dobrá kúpa kazí. „Po čom ho dáte?“

„Keď si žobrák — nekupuj! Po ničom.“

A pán Aduš odstrčil ho lakťom od seba.

„Ja žobrák? A toto je sečka?“ Vyňal toboľku a roztvoril ju pred ním. Bankovky v nej ležaly stisnuté ako karty v nejakej starej knihe. „Ešte máme sa čoho chytiť.“

„Po dva štyridsať,“ riekol pán Aduš.

„Povedali ste: dva tridsať.“

„Tak dobre – dva tridsať. Od slova neodstúpim. Sto mier jačmeňa, dva tridsať – tu je ruka!“

Ondrej nebol taký náhlivý. Jednal sa, kým neodjednal ešte šesťák na miere. Zavolali krčmára; vysvetlili mu, čo sa stalo. Ondrej pred jeho očami složil desiatku, závdavok Adušovi.

„A kedy prísť poň?“

„Hoci i zajtra,“ riekol pán Aduš. „Vína, vína do tejto fľaše – bude oldomáš!“

„Dobre,“ pristal Ondrej. „Zajtra teda. Ale nemám vozov, ani koni,“ riekol starostlivé, chcejúc kovať železo, kým bolo horúce.

„Ja dám odviezť – koni u mňa plná stajňa; nič nebudem pýtať, lebo moje kone ...“

„Pravdaže vy,“ prisviedčal Ondrej. „Veď ja som sa tak jednal.“

A kúpu, ako svedčí, okúpali oldomášom.

II.

Ondrej Tráva nemohol podľa sľubu na druhý deň ísť do Domaníc. Obchody ho pripútaly k domu. Vianoce sa blížily, jarmoky hustly, peniaze ľuďom nezvyšovali: každý chcel len predávať, a Ondrej kupoval. Že tak nedodržel slova, mrzelo ho zpočiatku, ale pozdejšie sa upokojil. Na Tomáša bude i tak va Svätom Tomáši jarmok. Svätý Tomáš je dosť blízko Domaníc, bude mu po jarmoku ľahko odbehnúť a zavšíť obchod s pánom Adušom. Závďavok je daný a jačmeňu sťa kde ležať; aspoň je pred ohňom istejší, ak by Pán Boh niečo dopustil do tých čias.

Na jarmok do Svätého Tomáša sa naozaj vybral. Vyzeral pána Aduša, i videl ho hneď zrána, ako chodil zas popod šiatry. Kamarátov pri ňom nebolo. Chodila s ním mladučká pani, ktorá, hoci mala na hlave kapišon, bola takto ináč šumná. Bola veselá, svoju peknú tvár, mrazom doštípanú, s dvoma jamôčkami na lícach, obracala ustavične k pánu Adušovi. Bolo vôbec vidno, že sú manželia, a to novomanželia, lebo Ondrej vedel, že starí, čo už privykli na seba, celkom ináč by sa držali pred svetom.

Ondrej chcel sa upomenúť u pána Aduša, že príde k nemu večerom alebo zajtra ráno, ale videl ho už iba pred samým večerom. Sadol si s paňou do vozíka. Kone v ňom zapriahnuté boly veru sotva z Dunajca za štyri stovky — nebolo na nich vidno ani jedného jabĺčka. Podsebný fako mal

miesto toho na prednej nohe ohromnú chrastu, náručný mal pravé oko vytečené a na ľavom belmo. Tie od báčika z Chochoľova to tiež neboly; bohatý dekan by sa nešiel vďačiť takými mršinami ani Cigánovi, nie to svojej sestry synovi. Na kozlík nevysadol kočiš v šnurovanom dolománe a klobúku s ovisnutou až na chrbát Širokou stužkou, ale celkom obyčajný dedinčan v bielej, vlastne zafúľanej halene, na ktorej každá nitka ukazovala sa zvlášť, a na nohách v kopiciach, ktoré v krpcoch obuté siahaly do pol kolien. Pritom jednou nohou zakášal: iste ju kdesi zlomil a zabudol dať napraviť.

Kým sa tento záprah pohol, trvalo hodnú chvíľu. Najprv rozknísal sa chlap na kozlíku, trepal liacami, krútil bičom nad nečujnými koňmi. Za jeho príkladom rozknísaly sa i tátoše, trhly hlavou, vozík sa pohol a zas zastal. Pán a pani sa poklonili, ako by chceli pochváliť snahu pohoniča i koníkov. Dedinčan opakoval svoj manéver, a teraz už všetko pohlo sa a už viac nezastalo. Brička išla koketne, akosi šúrom, lebo zadok uvážal sa a divne tancoval. Ondrejovi stislo sa srdce akousi nemilou predtuchou. Záprah, sediská na bričke s vytrhaným remeňom a zpod neho vyčnievajúcim senom, ktorým boly futrované, drabinka na dvoch miestach zlomená a motúzikmi posväzovaná, košinka zablatená a deravá, divno tancujúce kolesá, vôbec všetko, čo teraz videl, nadháňalo mu akýsi neurčitý, tajomný strach. „Kde by tí vzali sto mier jačmeňa?“ Šepkal mu ustavične vnútorný hlas. „A ak nemá nič? Ak ťa podviedol a teraz vysmeje sťa blázna?“ Ondrej nemal nikde pokoja. Kúpil si pol klobásy a šiel s ňou do regála, ale klobása ako by nemala konca, ako by mu medzi rukami rástla. Ani jej nedojedol, a už bol sýty. Jeho nepokoj sa pozdejšie trochu utíšil, keď podarilo sa mu odpredať šesť dobrých krmníkov, veľmi dobre odpredať. Dal si naliať a myšlienky začaly sa brať hneď iným smerom. „Ale som ja blázon!“ nadával si v duchu. „Či má ten jačmeň všade so sebou voziť? Ale je každý taký blázon, aby vyzrádzal svoje bohatstvo? A kto by povedal mne, čo ma nezná, že mám šesť stovák tu v kešení? Ba čo ešte — šesť stovák a sedemdesiat papierkov vyše toho! Dobrý som mal jarmok — mrázik pritiahol, krmníky

podskočily v cene a mne omastily dlaň sedemdesiatimi zlatkami.“ Tak rozmýšľal Ondrej pri víne a počítal, koľko zarobil a aké urobí domácim svojim Vianoce.

Keď vyšiel z regála, bolo sa už dosť dobre stmilo; vietor fučal ulicami a sypal sypký sneh rovno do tváre. Ondrej stiahol čiapku na uši, sadol na vozíček a pustil sa cestou k Domaniciam.

Keď sa dostal do dediny, bola číra noc. Len v málo oblokoch sa svietilo. Ondrej sa okúňal nočnou hodinou sosadnúť v panskom dome. Zastal pred akýmsi stavaním, kde ešte svietili, a zaklopal na oblok.

Polooblečená žena vstala od praslice, opravila si čepiec a stala si k obloku. Bola uľakaná, kto sa to pred polnocou dobíja do stavania. Dodala si smelosti a zvolala:

„Kto si?“

„Ja som Tráva z Kamenian. Či by ste mi nedali prenocovať?“

„A čo si hneď ďatelina! Bolo nocľah na mrkaní hľadať, a nie o polnoci!“ okríkla ho gazdiná. „Hodní ľudia netlčú sa po nociach, lebo noc má svoju moc, iba kadejakí..“

„Veď ja idem z jarmoku!“

„Bolo sa prv poberať – korheľ!“

„Veď ja som Tráva z Kamenian, ten, čo kupčí. Ale ma už, Katrenka, neznáte?“

Žena poodstúpila od obloka a z izby ozval sa tichý, tlmený shovor. Iste radí sa s kýmisi, čo má robiť. Ondrej čakal netrpezlivo, čo bude nasledovať. Izbené dvere vrzly, pod stenou zaznel ľahký krok. Dvere pri vrátach sa otvorily. Pred ním stála Katrena, ale už v kožuchu.

„No, podťe; ani by vás nevpustila, iba po známosti .. . Veď vy tu máte voz i koňa!“

„Voz môže zostať i vo dvore, a nejakú stajňu azda len nájdeme,“ ozval sa srdečne Ondrej. „Ale by ste ma odohnali, ako – nehodno primeriavať – psa, v tejto chujavici?“

A Ondrej, chcjúc sa jej zafatinkovať, ovinul rameno okolo jej pása.

„Ste ako ciagoľ studený!“ odbíjala ho od seba.

Ondrej sa rozohrieval.

„A pod vašim kožuchom je teplo, ani, ani . . .“

Miesto prirovnania tisol svoju uzimenú ruku pod jej kožuch.

„Čože si za pačrev!“ udrela ho po ruke a zasmiala sa. „Ideš ho!“

Jej smiech ohrial skrahnutú dušu Ondrejovu. Otvárala vráta a Ondrej vtiahol s vozíkom do dvora. Kým vypriahol, už bol so ženou známy, takže mu i pomáhala skladať riad s koňa. Keď vošli do stajne, Ondrej sa jej pýtal:

„A ste vy, Katra, vdova, či vydatá?“

„Keď ma znáte, budete azda vedieť, čo som.“

Ondrej cítil, ako ho zaľala. Ondrej jej neznal, i sotva kedy ju videl. Ale podľa obyčaje dal sa jej do známosti, i pokrstil ju menom, ktoré mu prvé prišlo na um. Náhodou ho uhádol; a to mu dopomohlo k nocľahu. Preto ani teraz nepriznal sa k novej taktike.

„Keď som vás ostatný raz videl, mali ste muža, len neviem, či od tých čias ...“

„Neumrel? Oj, žije môj zdychač, žije! Zlá zelina nevyhynie,“ odpovedala Katrena a zas sa usmiala.

Ondreja nadchádzaly svetské myšlienky.

„A ja veru, že ste vdova. Ja som vdovec, a vy keby ste boli vdova... Viete, to by priliehало, ako keď zem k zemi priorie a medzi skasíruje medzi nimi.“

A pritisol Katrenu k sebe, ako si to on predstavuje.

„No vy ste akýsi potáraný človek,“ karhala, ho Katrena.

„Veď sa dosť natáram pomedzi svet. Kdeže by nebol!“

Voviedla ho do izby, kde pocítil, ako by ho varom oblieval. Zdalo sa mu, že je veľmi horúce. Tvár, ušibaná vetrom a snehom, mu blčala. Pod kozubom horel ohník, ale začínal už zhasínať. Iba dve-tri hlavy sliepňaly pri podhrebenej, rozžiarenej pahrebe a osvetľovali izbicu. Bola nevelká: na štítnej stene obrázочки svätých v pozlátených papierových rámcach; pod povalou polica s miskami a krčiazkami. Dookola lavice. V

jednom kúte stôl, v druhom posteľ, v treťom rozsiahla pec, teraz ešte teplá; na nej sušily sa triesky, aby bolo zajtra pri čom svietiť.

Tu zvrzgotala posteľ, ani čo by centy zavalil na ňu. Ozvaly sa z nej hlboké, ťažké stony, a hneď zatým zívnutie v celej nekonečnej škále.

„Len sa vyťahuj ako pes na pazderí!“ okríkla gazdiná toho, čo sa na posteli zodvihol a vyťahoval.

Bol to chlap dlhý, že mu nohy ďaleko z postele trčaly. V pleciach široký, tým viac, že bol v kožúšku. Tvár zdravá, Červená ani repa, valil sa dolu ňou znoj temer cícerkom. Vlasy rozčuchrané, dlhé, hlava roztrasená ani šop.

„Ale som si zdriemol!“ pochvaľoval si, mľasknúc vysušenými ústami a zívajúc. „Vyvalil som sa, že len na Otčenáš, a tu som takto.. . Človek sa usocia!“

„Ledva čakáš, len sa hodíš do postele,“ prisviedčal mu Ondrej. „Roboty moc . . .“

„Ach, toľko veru nie,“ ozvala sa gazdiná. „Čože vám chlapom: keď raz pomlátite, iba spať. Ale my...“

„Pre mňa môžeš – spi!“

„A vlna sa sama popradie?“

„Pre mňa sa môže i sama ...“

„Ba radšej vstávaj – či chceš takto spať? Ach, id', pecúch – hanbi sa.“

Muž sa usmieval, i žena s utajeným smiechom harušila muža. Vidno, že sú ešte mladí, zabývajú sa so sebou, i vadia sa len zo žartu ako mladé straky.

„Ja sa veru hanbiť nejdem. Hanba, nehanba – naspáť sa musíš ... Vitajte u nás a sadnite si, zohrejte sa, lebo je na dvore zima.“ A spustiac nohy na zem, sadol si tiež na peľasť. „Z jarmoku? Čo ste predávali? Ale bol nejaký?“

„Ach, len taký – teraz nie ako indy!“ stonal Ondrej, ktorý sa nerád pred ľuďmi chváľieval. „Groša medzi svetom málo; čo groš jest, držia ho krčmári v rukách.“

„Ej, to-to!“ zvolal gazda. „Keby ja bol tým, čo je nad tým – papiera na svete dosť, dal by narobiť peňazí a každému dal– na, naber si, koľko ti treba. Bolo by hneď lepšie na svete, verte!“

„Teba postavlia na to – neboj sa!“ zahriakla ho žena. „Čo by si mal stovák plný záčin a vôdor – všetky by šly tvojím nešťastným hrtanom, a zas by ich mal len krčmár. Viem ja: kto si poriadne vedie, nepije, ten má. Tebe by desať mincí nestačilo, a čo by v komore bily!“

„Nefrfoč, dievčička; nevieš, čo frfoceš. Ale som ti grunty prepil, či čo? Laľa, ako bude dojedať!“

A takýmto hovorom prešiel im čas, kým si neľahli. Ondrejovi postlali na zem omlacok slamy a gazdiná mu sama dala hlavnicu s postele. Prikryl sa bundou; bolo mu ani v páperí.

Všeobecné chrápanie zvestovalo o chvíľku, že v chalupe všetko spí.

III.

Vykladať sny nášho pocestného bolo by márne. Niektorí na sny držia, ale my vieme, že sen je sen: priletí z akýchsi neznámych svetov ako motýľ, a zmizne, keď ho ovanie skutočnosť. Dost' bude vedieť, že Ondrej zabudol vo sne, ako sa v Svätom Tomáši uzimil, ako sa biedne doredikal do Domaníc, i ako ťažko dostal nocľah. V pamäti zostala mu len gazdiná Katrena a celú noc sa mu o nej plietlo. Tu sa mu videlo, že je vdova a že bude z nej veľmi podarená Trávula. Tu zas, že mu syn a nevesta bránia — a podobné pletky. Práve sa mu zdalo, že ju nahovára, ona ukazovala vôľu zaňho ísť, keď osíkol od bóľu. Nebol si istý, či spí, či nespí a čo sa to s ním stalo, iba cítil, že ho noha nad členkom veľmi bolí.

Prebudil sa, pretrhol oči; všade tma ako v rohu. Trochu sa rozhladel, a tu vidí, že sa ktosi štvornožky teruží ponad neho. Jasne rozoznal biele šaty neznámeho cestovateľa od čiernej tmy nočnej. Utajil sa — ak by to bola tak ona!

Ani nedýchal. Tu pocítil tvrdú dlaň na tvári. Celú mu ju zakryla. Prsty hrubé šmátrajú sem i ta, ako by sa chcely presvedčiť, či na tvári je nos, oči, ústa a uši. Katrena nemôže mať predsa takú ohromnú, tvrdú dlaň! Pohlol sa a zašepkal:

„Kto si?“

„To som ja. Vybral som sa na dvor, a nemôžem potrafiť. Rozospatý... A som nestúpil na vás?“

Ondrej odpovedal: „Nie.“ Ale noha nad členkom dosiaľ ho bolela.

S postele ozval sa hlas gazdinej, ktorá sa až teraz zbudila:

„Ktože to zas máta?“

„Veď povedám, ja!“ odpovedal muž. „Už bude s pol tretej. Druhú dávno odpískali. Treba sa dvíhať.“

„Tebe ľahko duriť, keď si sa večer na oba boky vyležal. A čo budíš toho pocestného?“

„Veď som sa tu akosi zamotal. Zabudol som, že je tu — prevrhol som sa naňho.“

Gazda vyšiel napokon do pitvora. Ondrej na zemi pocítil, ako sa vovalila otvorenými dverami zima a zanesla mu tvár studenou rosou. Vtiahol sa pod bundu.

Bol nespokojný. Doma mal taký poriadok, že mohol si pospať do svitu, ak nemal pred sebou nejakej cesty. Tu musí vstávať, lebo by sa domáci naň prevrhali, keby im zostal na zemi. Hľa, gazdiná iste už vstáva. Počuť, ako suchári čímsi; iste sa oblieka. Ondrej by sa jej prihovril, ale čuje jej tichý šepot. To odrieka rannú modlitbu. Čušal pod svojou bundou.

Gazdiná rozhrebla pahrebu, zpod popola zasvietilo niekoľko žeravých uhlíkov. Shrnula ich do hĺbočky, dúchala na ne, a už prašfaly suché triesočky pod kozubom, hádzuc svetlo na celú izbicu. Ondrej vytrčil spod bundy hlavu.

„Takto vzbúriť celý dom!“ šomrala gazdiná. toho sna nežičí, a keby to kedy, ale o polnoci!“ Šla k obloku, ale nebolo výhľadu na ulicu. Tabule boly zamrznuté, ako by ich zacínovaľ. Roztavila svojím dychom jeden list rastliny, ktorú nočný mráz vykúzlil na sklo, a vyzerala do tichej ulice. „Všade tma — povedám, polnoc. Ešte nikde nesvietia. Iba toto motovidlo nemá ani noci, ani dňa!“

Ondrej vyrozumel, že motovidlo má byť gazda. Práve ju chcel potešiť

nejakým slovom a zastať gazdu, keď začul zvonku jeho hlas: „Poce bří – poce bří!“

„Čo to zas vedie?“ hundrala gazdiná, bežiac otvoriť.

Zo dvora hlásil sa blakot ovce.

„Poce moja, poc, poc!“ prihovárал sa jej gazda už i v pitvore, a zápäť za tým ozvalo sa rytmické klopanie ovčích ratíc o vybíjaný hlinou pitvor.

Gazda vstúpil do izby, nesúc v náručí jahňa, čierne ako žúžol.

„Ja hneď večer, že bude krstienie. Len dobre, že som sa zobudil. Začul som kornutu zabláčať – aha, reku, máme jahnicu.“ Obrátil sa k Ondrejovi. „Každý rok donesie jahnicu, a takúto čiernu. Tam ležalo, nebožiatko, pri dverciach, fučalo naň. Nech neprídem, nájdeme ho ráno zamrznuté, nebožiatko.“ A natešený gazda postavil jahnicu na prípecok. „Bodaj bys' tolká narástla!“

„Môžeš ju sto ráz vykladať, nuž tolká nenarastie,“ hnevala ho gazdiná, už celkom udobrená.

„Obyčaj je obyčaj. Čo ju ta vložím, preto sa pec nezrúti. Dones soli, posyp ju.“

Gazdiná posypala jahňa soľou a gazda postavil ho na zem. Knísalo sa na nožičkách, ako by stálo na štulách, a keď sa pohlo, každý pohyb bol nemotorný.

Ovca, čierna kornuta, pristúpila k nemu, a nezbajúc na divákov, počala ho lízať. Ondrej, nechcejúc prísť s ovcou do bližšieho kamarátstva, sberal sa vstať.

„Len ležte, spsajte si. Ona ovca k vám nepôjde, hodím jej senka. Čo by ste vstávali?“

Ondrej sa nedal núkať a vystrel sa na svojom brlohu. Uprel oči na povalu, Čítal trámy, na nej i nápis na strednej hrade: Dum stawal Mateg Guráň L. P. 1829. Rozmýšľal nad včerajškom, ako predával krmníky mäsiarom vo Svätom Tomáši, kolký má na nich zárobok, kolko má peňazí u seba, hotových v armarke, doma, kolko na obligátoroch, dobre intabulovaných, kolko ich leží v tovare, a to najrozličnejšom tovare. Kolko

by to vynášalo mier, keby všetky peniaze sohnal a zmenil na samé krajciare alebo dvojgrošníky. Alebo koľko jahniat by za ne kúpil, a keby všetky prisadil a podržal tri roky – koľký by z nich vyrástol krdel! Plný dvor oviec a jahniat – plná dedina – plný chotár – všetci ľudia samá ovca – a on ich strihá v jar a v jeseni – všade samá vlna – železnica ju vezie, všetko jeho vlnu do Sliezska – brr – železnica hučí – letí mu ponad samu hlavu –

Strhol sa, zastonal vydesený. Železnica, vlna, ovce – všetko zmizlo. Iba hrmot trvá: gazda sedí mu za hlavou a driape vlnu. Drapot drapačiek nesie sa izbicou, až obloky dračia.

„Čosi sa vám prisnilo,“ riekol hospodár, „zastonali ste.“

Ondrejov pohľad padol do obloka. Vidnel sa v ňom už modrastý záblesk nového dňa. Keby sa nesvietilo – na kozube, prenikol by i do izby tento milý pozdrav zimného rána. Ondrej sa sredikal so svojho loža.

„Čo sa tak náhlite?“ pýtal sa gazda.

„Na koňa som zabudol, treba ho obriaďiť.“ „Netrápte sa,“ riekol gazda s vlúdnyim úsmevom, „koňa som vám už nakrmil.“

Ondrej cítil k hodnému gazdovi veľkú vďačnosť a zapáčil sa mu tento človek. O chvíľu bol oblečený. Brieždenie vonku priviedlo mu na myseľ, čo ho dnes očakáva v Domaniciach. Opýtal sa gazdu:

„A kto je to ten Aduš?“

„Aduš?“ opakoval gazda jeho otázku. „Vy idete k Adušovi? Býva vyše dediny v kaštieli. Videli ste ho na jarmoku, lebo nevynechá ani jedného.“

„Azda s niečím kupčí?“

„Nekupčí. Ale to je už jeho radosť po svete sa túlať. Čo hneď po hrebíčky za dva groše, alebo po pol holby octu – ale na jarmok musí ísť, a čo by mu nohy po kolená poodtínal. Silu peňazí ho to stojí, ale čože takým o peniaze!

„Je bohatý?“

„Keby sa chcel riadiť! Gazdovstvo má rúce; starý otec i otec boli dobrí gazdovia. Nahabali od sedliakov zemí a lúk – na Aduša zostal takým činom grunt veľký. Ale tento sa neudal na nich; príde o všetko, lebo gazduje zo

šaffa do šechtára. Ej, mohol by sa peniazmi obsýpať! Jeho vlastný ujček je na bohatej fare v Chochoľove: Aduš sa mu veľmi úfa, keď umrie . . . Viete, taký veľkomožný s červeným pásom! Ono ho i teraz dokonale napomáha. Keby nie ten,“ naklonil sa k Ondrejovi a snížil hlas, „v kaštieli by bolo všakovak. Nebolo by čím kapustu zatrepať a posoliť, nie to omastiť. Ale ten posielava všetko od výmyslu sveta. Len toť im poslal vykrmeneého brava.“

„A mal nejakú úrodu?“ pristupoval Ondrej k veci.

„Čosi mal, ale moc nie. Keby sa všetko pole obsialo, to hej, ale takto . . .“

„Necháva prielohy?“

„Čo horšie zeme prielohom pod pašu, čo lepšie berú gazdovia zpolovice. On málo obsial, nebolo zrna. Čo mu ujček poslal ovsu, hen zo Sibérie zkadesi, vykrmil ho koňom, lebo bola tvrdza o krm veľká.“

„Moc sviezol jačmeňa?“

„Ja ho šacovať nejdem,“ odpovedal gazda s úsmevom, „lebo nehľadel som mu do záčína. Ale svoj záčin by nedal za desať jeho. Čosi sa predalo ešte na koreni, čosi v krížoch – a čo sa s viezlo, toho nebude tak moc.“

Ondrej stírpal. Jeho predtucha vo Svätom Tomáši mala predsa len základ. Sveril sa gazdovi, po čo prišiel do Domaníc. Gazda nebol najmenej prekvapený.

„Veď som ja hneď vedel, že ste sa s ním museli do niečoho zapliesť, keď ho tak spomínate. To neurobil len vám. Berie závdavky, od koho môže. Predáva, i čo nemá. Čože takým! Len peniažky na dľaň – ako sa vrátia, o to oni nestoja.“

„Ja – mne závdavok veru musí vrátiť, a to duplom. Mám svedkov, že som mu ho dal.“

„On sa vám hneď prizná, on neodtají.“

„I ustávanie nech zaplatí, i hanbu, lebo ja nedám posmech zo seba robiť.“

A bolo po ňom vidno, že je odhodlaný pustiť sa do boja nielen s pánom Adušom, ale s celým svetom o svoju desiatku.

„A budete sa s ním pravotiť? U koho? Richtár už preklial Aduša i všetky závdavky desať ráz – nechce o ňom ani slýchať. A vy ste nie tunajší, ale z cudzieho kraja – kto vás zastúpi?“

Ondrej bol roztrpčený. Hneval sa na seba, že sa dal oklamať, i na celý svet. Ale gazdiná doniesla misu na stôl, plnú švábky, obsypanej kapustou a znamenite omastenej. Vidno, že toto sviatočné jedlo iba kvôli hosťovi pripravila. Navrchu červenely sa škvarky vypražené, chrumkavé ... Ondrejovi naplnily sa ústa slinami. A všetky škvarky pred neho shrnula, čo ho toľme chcela uctiť. Ondrej bol veľký milovník tohto jedla, ktoré je ozaj dobré a chujavou sa volá. Prisadol k stolu – chutilo mu znamenite, rana jeho srdca aspoň na čas zacelela. Zabudol na Aduša a celý mizerný svet. Hľadel do misy a tu i tu na mladú, čerstvú gazdinú – a to ho obveseľovalo. Lebo dobré jedlo a pohľad na mladosť na každého musí dobre pôsobiť.

Keď vstali od stola, Ondrej si zhlboka vzdychol a s ťažkým srdcom vybral sa do kaštiela

IV.

Dedina, hore ktorou kráčal, ležala na brehoch nevelkého potoka. Tieto brehy boli premenlivé ako aprílový čas. Ich hranice nezávisely od vôle občanov, ani stoličného inžiniera, ale výlučne od vrtochov potoka. Keď nasbieral vo vrchoch hodne vody, privalil sa do dediny. Dovliekol so sebou štrku, skál, hlienu, smrečkov, haluziny – vôbec čo mu v cestu prišlo – a uložil tam, kde sa jemu páčilo. Obyčajne si vybral miesto, ktoré bolo občanom najmenej po vôli. Ale napokon privykli na výčiny potoka a ponechali mu voľnú ruku; nech tečie tak a tade, ako sa jemu ľúbi.

Tak potok zaujal pomaly celú ulicu. Tiekol síce úzkym pásom, ale koryto jeho rozprestrela sa naširoko, ako to ukazoval štrk a kamenie. Za dedinou Ondrej nevidel nič, čo by sa kaštielu podobalo. Obrátil sa k ženskej, ktorá na potoku vodu načierala, a pýtal sa jej, kde sa podel kaštieľ pána Aduša.

„Ja som tiež z neho,“ povedala žena, už dosť obstarná, vezmúc kaňvy do rúk. „Ku komu ste prišli?“

„K Adušovi,“ odpovedal Ondrej.

„Pán veľkomožný ešte spia, včera boli na jarmoku. Prišli veľmi neskoro, nad samým ránom.“

„Zo Svätého Tomáša dosť včas odišli. Videl som ho keď odchádzal; bola s ním i pani.“

„Pani veľkomožná tiež boli, ale ešte neprišli. Nocovali v Potočaniech u apku, pán ich ta odprevadili a vrátili sa domov nad samým ránom. Po paniu má ísť popoludní môj muž.“

„Vy slúžite tu i s mužom? To nie ten krivý?“

„Ten,“ prisvedčila žena. „Ale my nie sme tunajší, ale z Potočian. Slúžili sme u apku našej veľkomožnej. V tom kaštieli som sa narodila i vyrástla, i varúvala som našu veľkomožnú, kým ešte bola len takým dieťaťkom. Nuž radi ma videli naša pani. Keď sa vydávali, prosili apku do tých čias, kým si mňa i smojím mužom sem nevyprosili. Tak ja tu slúžim,“ a vykradol sa jej vzdych z prs, „ale platia na nás pán veľkomožný z Potočian.“

„Ťažko vám tu privykať?“ pýtal sa Ondrej, vidiac jej zádumčivosť na tvári.

Žena prikývla hlavou a pozerala úprimne na Ondreja.

„Veru ťažko, veru ťažko. Každý ťahá sa k svojmu hniezdu.“

„Pravdu máte. A iste vám tu tiež chýrne nebude ..“ skúmal ju Ondrej.

Žena neriekla ani slova. Šli spolu hodnú chvíľu, napokon sa ozvala:

Čo máš robiť — nikde neobídeš sa bez biedy. No, už sme tu.“ Na toto slovo obzrel sa prekvapený Ondrej. K tomu, čo si predstavujeme pod slovom „kaštieľ“, nechýbalo nič, iba kaštieľ. Dvor bol tu: dlhý, široký, obohnatý plotom, miestami načatým. Za dvorom otváral sa ďaleký výhľad do poľa snehom zaneseného a končil sa na samom okraji horizontu reľazou hôr, ktorých tmavá zeleň, pokrytá čerstvým snehom, bola ani čo by ju cukrom posýpal. Alejí nevidno nijakých, ani nových, ani starých. Možno preto zdá sa dvor a okolie Ondrejovi takým pustým a smutným. Takzvané hospodárske stavy svedčily o úpadku; slabé strechy uhýbaly sa pod ťarchou čerstvého snehu. Kam oko padne, všade bieda, rozklad, hniloba Popri chodníku, ktorým sa šlo od potoka, tiekol jarok hnojovky — končil sa tam v potoku. Vľavo čnejú asi na výšku chlapa múry od zeme: nie sú to zrúcaniny starého hradu, ale, ako vidno, stavba nová, začatá azda pred

rokmi, vytiahnutá až po obloky asi. Široké fundamenty ukazujú, že na nich mal povstať pohodlný zemiansky domec – ale nepokryté múry žalujú, že kto ich zakladal, zabudol nazrieť do svojej kešene.

„Kto stavia tento dom?“ pýtal sa Ondrej slúžky.

„Nebohý apka nášho veľkomožného začali. Nestačili skončiť, lebo umreli: osem rokov od tých čias, čo to takto stojí.“

Veď sa to všetko rozsype. Kolko tehly tu zahála a kazí sa nič po nič! Aspoň nejaká strieška keby bola na tie múry!“

Slúžka mlčala.

„To je cigánska robota!“ dokončil Ondrej svoj úsudok tajne si vzdychol: „Kde by sa tu nabralo sto mier jačmeňa!“

Tak prišli pred malý domec; zvonku zdal sa byť dosť milým. Bol maličký veľmi – mohol obsahovať jednu izbu komoru a kuchyňu.

„Tu býva váš pán?“

„Tu – v prednej; my s mužom v zadnej izbe, a toto je sypáreň.“

Ukázala proti domu rozsiahlu budovu, murovanú. Zadná časť bola v dobrom stave, ale predná pustla. Dverí na nej nebolo, len také akési dverčiatka sú tam zavesené na čapoch; ani zámky, ani plechu na nich, iba drevená závara. Za sypárňou v záhrade vypínaly sa jasený; podľa výšky súdiac, mohutné stromiská.

Ondrej nemohol si predstaviť ako sa môžu vpratať dve rodiny – pán veľkomožný i jeho sluha – do takéhoto domčeka. Vošiel do „zadnej“. Okienkom, zpolovice papierom zalepeným, vchádzalo tolko svetla, že sa daly rozoznať veci v izbičke rozložené. Na ohromnej truhle sedel Adam, ten istý, ktorý včera poháňať kone Adušove. Okolo neho v tomto malom priestorke rozkladala sa chudoba. Na taký obmedzený priestor bolo jej tu veru mnoho. Ondrej prisadol si k nemu na truhlu, lebo inde nebolo miesta.

Adam obzrel si hosťa a usmial sa šibalsky. Tušil, čo tu hľadá.

„Čože ste kúpili od nášho?“

Ondrej bol otázkou prekvapený.

„To vám už niečo rozprával?“ pýtal sa Adama.

„A načo? Ja viem, že ste čosi kúpili – vidím na vás, že ste prišli po kúpu. Čo takého vám predal?“

„Jačmeň,“ odpovedal Ondrej a pred týmto krivým, otrhaným človekom zapálil sa až po uši; nemohol sa hnúť od hanby.

„Koľko vám ho predal?“

Ondrej cítil výsmech, ktorý ukrýval sa v otázke – neodpovedal.

„Desať – dvadsať mier?“ skúmal Adam s tým istým úsmevom. „Ale iste dvadsať – na málo sa on nepodoberie.“

„Sto,“ temer šepky vyriekol Ondrej.

„Čo? Sto!“ Adam sa prestal smiať. Pozeral s istým súcitom na Ondreja. „Veľký ste mu dali závdavok – však veľký?“ A temer so strachom čakal Ondrejovu odpoveď.

„Desiatku.“

„Chvalabohu!“ zvolal Adam a úsmev sa mu vrátil zasa na ústa. Bolo vidno, že mu odľahlo. „Máte vy šťastie! Dobré, že viac od vás nevydrankal. Desiatku no, to ešte ľahko oželite. Len načo ste mu dali

načo! Ale ste nevedeli, že, že . . .“

„A čo ťa do toho, Adam?“ okríkla ho žena. „Každý robí, ako môže.“

„Veď to, že robí, ale necigáni takto! Čo nerobí aj on? A tento chudobný človek má mu darovať svoje mozole?“

„Ale ja?“ ozval sa Ondrej. „Ja nie – kdeže by ja... Ak nemá jačmeňa, vráti preddavok duplom . . .“

„Kdeže duplom! Buďte radi, ak na svoje vy . . . vy. . . Ale ako? V dome nemáš šajnového groša – čítať ich vy ľahko nebudete. Urobte nad nimi kríž.“

Ondrej sa hlboko zamyslel. Rozvažoval, koľko sa nabehá, natrpí hladu a smädu, koľko rás sa nevyspí, čo sa natrápi, kým zarobí desiatku. Veď nie každý deň býva ako včerajší. Často príde i strata na čase a ustávaní. Život kupca nie je ver' na závidenie – najmä u nás, v krajine roľníckej, kde kupectvo vzala do ruky kasta ľudí, ktorí ho snížili a zanesli špinou. A tu má darovať svoju prácu, krvavé mozole človeku ľahkému, ktorý z nich

nemá iste osohu, najviac niekoľko hodín zábavy. To mu bolo kruté. Podlosť, bezbožnosť Adušova dotkla sa hlboko jeho duše. V tejto chvíli zhnusila sa mu ľudská spoločnosť, ktorá dá šliapať po svojich zákonoch človeku ľahkému, bez všetkých mravných zásad. Čo sa ho nesprostí — či nemá na to prostriedkov?

„A kedy už vstane — ten váš pán veľkomožný?“ pýta sa Adama.

Adam spozoroval, s akým opovržením znelo to „vás“ z úst hostových. Ten hlas hlboko ranil Adama. Zdalo sa mu, že Ondrej pokladá jeho za pomocníka a účastníka Adušových výstupkov.

„Môj nie — ja mám iného. Môj je Potocký, ten ma i platí. Tento ... ja tohto ..“

„A prečo ste uňho?“

„Veď tak: heno tej keby krky odkrútil,“ ukázal pri tomto šľachetnom úmysle na ženu. „Ona sa sem driape — čerti ju vedia, čo ju ľahá. Akože nepôjdeš s ňou, keď si jej pred oltárom sľuboval!“

„Žena má nasledovať muža svého — a nie muž ženu,“ opravil ho Ondrej.

„Veď keby ja bol pod tým zákonom — ale ja som len na prístupkoch u nej. Hej, keby nie to — ja by jej dal Domaníc! Ale kdeže pôjdeš, hriešny človek? Pozrite, i o nohu som mal prísť, a musíš trpieť... A to všetko len heno tá!“

„Čože urobím,“ bedákala žena, „akože si nechám veľkomožnú?“

„Keby bola na niečo,“ okríkol ju muž, „alebo by ho ubila, alebo k stolovine priviazala, alebo mu nejako porobila: toto by nestrpela. Ale čo — ona nie nič lepšia, ešte horšia.“

„Id' ho ty, luciferisko krivý — i tak ťa už Pán Boh dosť potrestal! Akože nestrpíš, keď je to vlastný muž!“

„Veď tak! Treba sa s ním obľapať, bozkávať, že, že ... Ach, hanba!“ odsekol dopálený Adam.

„Toť — s tebou sa bude, s tebou, s takým ufúľancom!“ sekala ho žena. „Čo ťa do toho — čo ..“

Ondrej opustil rozvedených manželov. Vyšiel do pitvora. Nemal pokoja. Umienil si vec pokončiť razom — a to hneď, na tú alebo na tú stranu. Neradil sa s nikým, bez klopania vošiel do izby pánovej.

Tu panovalo ešte pološero, okná boly zatiahnuté záclonami a zmrznuté. Jedna posteľ nerozostlatá, pri nej prázdna kolíska; oproti posteľ druhá, na nej rozložený pán Aduš. Ešte tuho spal. Ondrej ho zobudil.

Trvalo hodnú chvíľu, kým sa Aduš spamätal. No rozišly sa mu driemoty, keď začul triezvy, mocný hlas Ondrejov:

„Prišiel som po jačmeň, čo som v Podhradí kúpil. Ja, že sa zobudíte, čakal som — ale zas do polvečier nemôžem. Dajte kľúče a pošlite niekoho so mnou nasýpať.“

„To ste vy — aha! U Mayera — už viem. No, dočkajte, vstanem; cudzích ľudí nehodno posielat' po sypárňach ...“

„Chvalabohu, zlodeji sme nie!“ zahriakol ho nahnevanej Ondrej.

„Veď to nepadá na vás — božechráň. Ale čeliadka, viete, aká je v dnešných časoch — darmo sa na ňu naspúšťaš. Eva, Eva!“ volal mocným hlasom z postele. „Odchýľteže trochu dvere, nepočuje,“ riekol Ondrejovi, ktorý tak urobil. Na volanie skutočne prišla Eva, Adamova žena. „Eva, podže sem,“ a chytiac ju za rukáv, šepkal jej čosi do ucha. Eva počúvala, ale sa nehýbala. „No, len choď,“ Eva — veď ja, vieš, to zariadim; neboj sa!“ A žmurkol na ňu, čo bolo podivno, keď len prvej žaloval sa na čeliadku „v dnešných časoch“.

„Mne zakázali,“ bránila sa slúžka. „Pani veľkomožná by sa hnevali . . .“

„Pani nebude vedieť. Ja to zariadim. Vidiš, tu je hosť. No, čo nejdeš?“

„Tam mi nedajú.“

„Povedz, že to mne, a dajú.“

„Nedajú — lebo pán veľkomožný sú dlžný . . . Žid tiež chce svoje. A pani veľkomožná mu zakázali . . .“

„Choď mi s očú — strať sa! Nech len vstanem, naučím ja teba slúchať — grobianka! Pred cudzími ľuďmi takto pána zahanbiť!“ Eva skľúčená vyšla z izby. „Sprostač — takýto neporiadok v dome:“

slúžke nemôcť rozkázať! Ale sadnite si,“ obrátil sa k hostovi, „ja sa hneď oblečiem. Tam do toho mäkkého si sadnite – to sa volá fotel.“

Ondrej očakával, že pán Aduš bude zronený, v pomykove, alebo že bude tajiť všetko, alebo že vystúpi proti nemu nepriateľsky: a to sa nestalo. Práve bol veselý, jarý, dobrej nálady, vlúdny; nebolo na ňom vidno, že ho trápi Ondrejova návšteva, alebo do rozpakov uvádza. To urobilo na Ondreja dobrý dojem. Obavy jeho zas ustúpily. Ožila v ňom nádej, že azda nebude všetko pravda, Čo dnes napočúval naňho. Obzrel tú vec, ktorú pán Aduš nazval fotelom, sadol si na ňu, a keď sa v nej usalašil, riekol:

„To je stolička.“

„Trochu stolička, ale celkom nie,“ vysvetľoval mu pán Aduš. „To mi daroval báčik. Môj báčik je dekanom v Chochoľove, mojej mamy vlastný brat. Červený pás, veľká fara – boháč! On mi ho daroval; však ver' vie, na čom sa dobre sedí.“

„Nám sedliakom sťa kde. Keď sa ukonáš, obsediš i na skale, len abys' mal pokoj.“

„Ale že nešla tá stará kvocka – však ste jej nevideli ísť popod oblok – tú – tú – tú . . . Posielal som ju po nejaký fruštík.“

„Ja som už po ňom.“

„Nezaškodí ho potvrdiť. Ja bez fruštika nikam. Naučil som sa naň, keď som bol na vojne. Slúžil som u husárov tri roky. Oberšt, to bol môj báčik, tiež Do- manický, ale barón. Chodieval som k nemu – mal dcéru, pekná škrata bola . . .“ Aduš si mľaskol a hýbal hore-dolu palcom na pravej nohe, ktorá bola opretá na zem. „Len čo som vstúpil do škadróny, spravil ma oficierom. To, že sme boli v rodine. . .“

„Ale čo by ste sa obliekali, mne je náhlo,“ súril Ondrej, vidiac, že pán Aduš sedí na posteli tak, ako bol z nej vstal.

„Akože, hneď!“ riekol pán Aduš ochotne, ale sa predsa nenáhli. Skúmal gombíky na nohaviciach. „Veľmi sa trhajú. Šťastie, že ich má kto prišívaf. Ale kým som bol slobodný. . . Viete, ja som veľmi náramný pri sobliekaní. Mal som atilu so zlatými gombami – ako detská hlava,

bohuprisám — potratil som ich všetky, do jedného. Báčik mi ju dal spraviť, ten dekan, keď som sa oženil. Dobrý chlap, ten báčik,“ pokyvujúc hlavou, radostne sa usmieval. „Povedá: Ožeň sa, syn môj. Mládencom nezostávaj, i Biblia vraví: Žeňte sa, kto môžete... Ale ako, báčik — povedám ja — ako dovediem Žofku do prázdneho; veď mi jej ten starý oplán — to je môj test — ten mi jej nedá. Veď nemám nič; viete, že po otcovi zostal iba ten začatý múr ... Viem, syn môj, viem — povedá — Pán Boh pomôže, a čo ja mám, komu zostane? Nikomu, iba tebe. Volajú ma do kapituly, ale ja nie: viem, že si potrebný, poručím ti všetko. A vytiahol z truhlice písmo — takýto stôš obligátorov,“ ukazoval pán Aduš, rozovrúc náruč, ako by bol pripätý na kríž. „To — povedá — všetko bude tebe. A to bude mne. Môj apka si vzal jeho sestru, nedoniesla mu nič do gazdovstva. Nech aspoň báčik nahradí...“

„Ja radšej vonku počkám,“ chystal sa Ondrej odísť.

Videl, že pán Aduš pre samé reči neoblečie sa ani do poludnia.

„Nie, nechodte, lebo vám tu zaspím. Počkajte, keď som bol u tých dragúnov . . .“

„U husárov,“ oprával ho Ondrej.

„Ach, ba — u dragúnov som bol. Čože husári: dragúni sú, čo majú byť! Červené nohavice, trochu široké, za sárami — pekná uniforma! Zaspal som vám raz — iba príde ordonanc. Pán fír, tak a tak — ej, skočil ja, ani čo by hrom udrel. V minúte som bol fertik.“

„Keby ste sa len i teraz,“ skuhral Ondrej.

„Ono by sa ja i teraz obhodil — keby čakal fruštík, ale tá nešťastná trlica, Eva . . . Keď nocujem u báčika v Chochoľove, to som za tmy na nohách. Na kredenci slivovica. V Srieme má známeho, arcibiskup je tam — ten mu posielava sriemsku. Vlani jej dostal plný súdok, mne z nej dal tri fľaše. Dve sa minuly, tretia zostala pre hostí. Tamto stála pod kozubom, aby bola pod rukou. Skočil kocúr, zabil fľašu. Poď slivovica po zemi. Štyri týždne mi voňala tu. Keby nie kocúr, teraz by sme mali! Ale to je slivovica! Proti svetlu — zlato! Dolu hrdlom — olej! Tu od žida, tá driape. Ale táto ide hladko: ani jej nečuješ, iba šľups, keď ti je v žalúdku. Rozloží sa tam

sľa pahreb, hreje, prechodí žilami — a každá žilka ti ihrá a kričí: Ešte do jedného, ešte do jedného kalíška! Eh, keď si pomyslím na ňu ... A pomyslite si: báčik vám jej nepije! Povážte — všetko len pre hostí. Čo sú akí tí hostia, ale ja by už len doprial najradšej sebe . . . Eh, keby tu bola, pod kozubom...“ Pozrel na Ondreja; videl, že ho ten nepočúva, ale obzerá si na stene obraz. Pristúpil k nemu, jednou obutou, druhou bosou nohou. „To je svätý Otec Pius VIII., už umrel — bol hlava našej cirkvi! A vy ste našej viery, katolík?“

Ondrej prisvedčil.

„Teraz volá sa svätý Otec Lev IX. Býva v Ríme, Vatikáne — to je nič, iba taký kaštieľ, ale už nie nový. Tiež som bol v ňom. Báčik ma pojal, keď ta putoval. Stojí na siedmich vrchoch ... A keď omšu slúži, neminištrujú mu takto chlapi — sami biskupi! Ej, tam je už hej. Ten obraz mi dal báčik z Chochoľova. Však ver pekný! No, ten má tiež peknú faru — no nie? Veď ste boli uňho!“ A. čakal chvíľku na odpoveď. „Oj, ale sa nemôže ani porovnať s Rímom! Nuž V Ríme fara a v Chochoľove — to je tiež trochu rozdiel.“

Ondrej bol ohlušený rečami domáceho pána. Myšlienky a rozum odpočívaly mu ani o výročitých sviatkoch. Cítil sa zle.

„Ja to už toľko nemôžem počúvať,“ riekol pánu Adušovi.

V.

Ondrej čakal, že pán Aduš sa najeduje a povadí s ním alebo že prestane hovoriť. Ale nespĺnili sa jeho očakávania. Pán Aduš sa usmial a pokýval hlavou.

„To vám uznám, lebo niekto je veľmi netrizňavý. Ale ja zas nie. Báčik mi vravieva: Syn môj, ty si mal ísť do seminára. I dali ma naozaj do seminára, keď som odbavil piatu latinskú. Báčik bol u biskupa; biskup prečíta svedectvá, pozrie na mňa a povie: Šuhaj sa mi páči; šiestu mu odpustíme a nech hneď oblečie kleriku. A bolo mi dobre. Vyučil som sa – prišiel na ostatné vakácie domov – videl Žofku Potockú . . . Viete, krv nie voda. Prišlo mi ľúto za mojou peknou mladosťou. Žofka mala na Šestnásty rok, dievča v každom ohľade . . . Nuž sobliekol ja kleriku a stal sa gazdom. Radšej chudoba, ale láska – viete, to je nadovšetko. A teraz vám ukážem svoje gazdovstvo.“

Ondrej bol uradovaný, že konečne už vyjdú na dvor, k jačmeňu. V pitvore hodil okom do kuchyne – tesno, tma. Eva stála pri ohnisku, okolo nej sliepky i s kohútom. Azda im bola zima a vtiahly sa do stavania.

„To je kuchyňa; do času ujde,“ začal mu vysvetľovať pán Aduš, odvádzajúc ho na dvor. „Tento domček je iba môj majer; ja som vlastne u môjho paholka v kvartieri. Inakšie sa bude tamto bývať – ukázal na rummy

– keď nový kaštieľ dostavím. Štyri izby – tam sa môže dať poriadnejší richtúnok ako v tejto kutici. Kuchyňa s ohniskom a kotlíkom, keď sa bude prať v dome, pivnica pod celým domom: jeden oddiel na víno, druhý na švábku a zeleniny. Lebo víno pri švábke nerado sa drží: naberie do seba toho ducha takého a razí veľmi za okovitkou. Ej, to bude podarený dom: keď ma v ňom navštívite . . .“

„A kedy to bude?“ pýtal sa Ondrej.

„Keď ho dostavím.“

„O koľko rokov? Nevie, či to dožijem!“

„Ej, bolo by zle! Materiál mám už hotový: tamto pod stráňou je zem hlinkačka – z nej dám napáliť tehliel. Dreva mám dosť – načože mi je hora! Mám kontrakt i s murármi – hockedy sú hotoví. Ale nemám ešte groši, viete takých zbytočných. Ale i tie budú, keď báčika Pán Boh k sebe povolá ...“

Hovoril to tak nevinne, že ani sám Ondrej nevyčítaval mu bezbožnú žiadosť, ktorá vzťahovala sa na skorú smrť chochoľovského dekana. Vyviedol ho naprostred dvora, kde bol voľný rozhľad na všetky strany.

„To, vidíte, všetko moje. Mnoho v neporiadku: treba reparácie, ale to nechávam napotom. Najprv dom a potom dvor. Tento plot pôjde preč – dám dookola železné latky s končítymi koncami. V Domaniciach moc zlodejov – nech sa napichnú na môj plot. Popri latkách bude živý plot z agátov. Keď agát kvitne, to vám je vôňa! Keď sme ležali v Temešvári, akurát agáty kvitly: včely sa na nich len tak rojily. Ja ich tiež budem držať. Práca okolo nich temer nijaká – a med hotový. Včelín postavím tu za kaštieľ ku plotu. Urobím hôrku okolo neho, lebo včely nerady, keď sa im nablízku hurtuje. Tento dvor rozdelím na dvoje. Prostriedkom pôjde vysoký múr k samému potoku. S tejto strany múru bude kaštieľ, k nemu povedie cesta pieskom vysypaná. Piesok som už vyhlíadol – veľmi podarený, biely ani múka. Tou cestou budú smieť len koče chodiť. Za múrom bude gazdovský dvor, sypáreň, stajne, humná . . . Potok sa musí zregulovať. Na brehu zariadim taký park zo samých vrb. Ale to nebudú našské, to budú smutné

vŕby. Tie rastú v cudzích krajinách: konáre im visia po zem — preto sa volajú smutnými. U báčika v Chochoľove rastie jedna taká — ale toto budú väčšie, kde väčšie — tu je pôda! Pri kaštieli bude záhrada, ale len na kvety. Zelenina, kapusta, to pôjde všetko za kaštieľ. Len čo ho postavím, dám predeň zasadiť dve brezy. To bude pamiatka odo mňa synovi a vnukom... Nech vidia, ako som sa o nich staral. Brezy už mám vyhliaďnuté, tamto v tej horici: pekné ani sviečky a zhrúbe také ako ja v páse. Taký veľký strom ľahko presadiť, kto sa tomu rozumie: potom i vám ukážem, ako to treba. Potom to bude inakšie. Nebude tieť hnojovka dolu dvorom.“

A pán Aduš bol celý uchvátený nad budúcim svojím rajom, ktorého obraz tak živo ležal mu v hlave.

„Podme pozrieť stajne,“ pretrhol ho Ondrej v ďalšom rozvinutí plánov svojím triezvym hlasom.

Chladnosť a zvuk toho hlasu pripomínaly pánu Adušovi skutočnosť, ktorá ďaleko, ďaleko kuľhala za jeho načrtanými plánmi.

„Dobre,“ prisvedčil pán Aduš. „Statku moc nezimujem — nemá akosi ceny,“ riekol, otvárajúc na stajni dvere. „Radšej krmu predám pred jarou, čo zvýši. Tu je kravička, jalovica — pre moju potrebu dosť, to iba žena čo užíva kávičku; ja nerád. Kravičku mi dali so ženou; báčik z Chochoľova mi tiež kravu núkal, ale ja nechcem.“ A usmieval sa veľmi falošne. „Ujst' mi i tak neujde — myslím si — nech mi ju dá pred jarou, vyzimovanú. Viete, preto tak špekulujem, že budem mať i kravu, i krm v osohu — no nie?“

„Kravička trochu chudá,“ poznamenal Ondrej, nepočúvajúc, čo pán hovorí.

„To je plemä také! Dávajte jej piškóty, a nestučnie. Ale na osoh! Dva-dsať holbí denne — vravím — dva-dsať holbí, ani by ste neverili. A husté — ledva sa vydojí, čo nechce ceckami ísť. Zmúti sa za Otčenáš: päť funtov masla na jedno mútenie. Tú kravu zlatom nevyváži!“

„A prečo niet pomostín? Statku veľmi škodí, keď musí stáť v mokrom.“

„Oj, tu nie, tu odteká. Pozrite ten jarok pod slakom ide rovno do potoka. Tu je sucho. A keby bolo i trochu vlhko: a keď statok býva pod

holým nehom – na daždi a snehu? Veď bola i táto stajňa dilovaná. Ale čo – krava skočila, rozčesla sa. Hovädo, na div – len za mäso dali osemdesiat zlatých. Kúpim druhú – zlomila si nohu. Ja som sa nahneval: počkaj, reku, ja ti premyslím – dal ja dile vyhádzať. Teraz môže skákať, koľko sa jej páči, a nebojím sa, že o ňu prídem. Novú stajňu dám cementom vyliať. Cement trvá veky, a dile musíš každých päť-šesť rokov vsádzať nové. Koľký to hneď osoh! Len si vedieť premyslieť: sprostý by neveril, koľko ho jeho sprostota stojí peňazí,“ usmial sa pán Aduš, vedúc hosťa k nasledujúcej stajni. „To je koniareň,“ vysvetľoval.

„Tiež bez pomostín! Či sa vám kôň rozčesol na nich?“ pýtal sa Ondrej s úsmevom veľmi štipľavým.

Pán Aduš azda ani netušil, že sa mu Ondrej vysmieva; celkom spokojne a vážne odpovedal:

„Ach, nie, ale je iná príčina. Niet pomostín, a predsa aká nízka! Vidíte, vysokých koni nemôžem držať: sem ich nemôžem postaviť.“

„A tie z Dunajca?“

„Ktoré?“

„Čo ste v Podhradí rozprávali.“ – Pán Aduš zobzeral sa stajňou, ako by hľadal odpoveď.

„Á – tie, musel som ich predať. Neprataly sa do dverí. A teraz mi ešte takých netreba. Veľké spotrebujú mnoho krmu. O niekoľko rokov nerečiem . . .“

„O koľko?“ pýtal sa Ondrej.

„To Pán Boh vie – my nie. Ale kedysi iste. Každý musí kedysi umrieť – i báčik z Chochoľova . . .“

„To jeho smrť ťažko čakáte!“ zvolal Ondrej s úžasom.

Pozrel prísne na pána Aduša; Aduš sa príjemne usmieval a krútil veľký kľúč na pravom palci.

„Prečo ťažko? Tá príde, kedy jej bude vôľa. Ja mu života ani pridať, ani odňať nemôžem. A prečo by mu smrť mal vinšovať? Preto, že mi niečo poručí? To by som bol blázon – veď mi poručí omnoho viac, ak bude ešte

dvadsať rokov žiť, ako keby umrel už dnes. Či dnes, či o dvadsať rokov – jeho majetok mi neujde. Nech ho len Pán Boh zdržuje!“

„A ak by ste vy šli pred ním?“ riekol Ondrej prísne.

„I to sa môže stať. Ale skôr sa stane, že on bude prvý ... Ja mu smrti nevinšujem, nemyslíte si!“ Ondrej mlčal a nepočúval, čo pán Aduš hovorí. „Ale čo budeme sa tu po stajniach túlať,“ chytil ho pán Aduš za rameno. „Poďme k židovi.“

„Ja nemám kedy. Urobme poriadok s tým jačmeňom..“

„Dost času popoludní. Poďme sa najprv občerstviť.“

„Najprv urobiť, čo nás čaká, a potom krčma a kratochvíľa. Poďme do sypárne.“

„Keď vy nechcete ísť k židovi, ja zas nejdem do sypárne. Prečo nechcete; bojíte sa, že vás nemám čím počastovať?“ hovoril pán Aduš urazený. “

„Báť sa nebojím, ale robota je robota.

„Ale to mi neurobíte!“

Vyvinula sa medzi nimi naozajstná potýčka. Ondrej musel všetky schopnosti napnúť, aby sa nepodal zvodom Adušovým. A predsa zvíťazil.

„Keď teda nie, obzrieme ešte ostatné stavy,“ rozhodol pán Aduš, udobrený síce, ale s mráčikom na čele.

„Už sme dosť videli,“ bránil sa Ondrej.

„Ale nie všetko!“ a ťahal ho ku cieni. Bolo v ne j čosi dreva, čo nestačí ani do Vianoc, a rozobratý voz gazdovský. Na zadnej osi bolo jedno koleso vyššie, druhé nižšie. Na tento zjav upozornil pán Aduš Ondreja a riekol:

„Vidíte, vy neuhádnate, prečo sú tie kolesá nie rovnaké.“

„Prečo?“ a Ondrej sa už usmieval. „Keď sa koleso zlámalo, vzalo sa s druhého voza, čo mal kolesá nižšie alebo vyššie.“

„Povedám, neuhádnate!“ zvolal pán Aduš veselo. „Keď som začal gazdovať, desať ráz i viac ráz sa nám voz vyvalil so senom alebo so zbožím. Raz zakváčil

Adamovi nohu a ožobráčil ho na večné veky. Ale ja to budem trpieť?

Dal ja urobiť toto vyššie koleso a dal ho na zadnú os. Keď sa vezie úbočinou, vysoké koleso príde vždy nadol. Od toho dňa som nikdy viac nevyvalil. Čudujem sa starým gazdom, že na toto ešte neprišli. Vec jednoduchá, len trochu rozumom pohnúť. Tuto máme pluh, starý je, ale veľmi znamenitý.“

„Lemeš zodratý, bolo by dať nový,“ riekol Ondrej.

„To je lemeš znamenitý. Tento pluh mal už môj starý otec. Ja som ho chcel odhodiť – báčik z Chochoľova mi daroval ruchadlo. Začnem ja ruchadlom orať – brázdy po pás, za brázdou skaly ako barany sa vyvaľujú. Zasejem žito – vzišlo kde-tu. A samý štrkáč, samá stoklasa v ňom, a klásky, mohla by ich mačka labkami zakryť. Odložil ja ruchadlo a vrátil sa k starootcovskému. A čo sa stalo? Úroda na div: jačmeň v tom samom žitnisku ani múr! Ruchadlo som hneď predal kováčovi a zostal pri tomto pluhu. Tak, vidíte, nie všetky novoty sú dobroty: treba oprobovať, a čo dobrého, toho sa chytiť, a nielen novoty zavádzať na vospust sveta.“

Tak došli k humnu. Ondrej otvoril dvere a vstúpil na holohumnicu. Dosky boli na nej vytrhané.

„Tam nemáte veľmi čo prezerat,“ hlásil sa pán Aduš. „Humno staré, len na oheň súce.“

„Moc reparácie tu treba.“

„Načo reparovať? Na rok budem možno stavať nové: tohto sa už ja nedám ani dotknúť.“

„Tiež čaká na báčika z Chochoľova?“ usmial sa Ondrej.

„Darmo mi ho nik nepostaví,“ bránil sa pán Aduš.

Ondrej nazrel do záčína – ustúpil s úžasom. Záčin bol skoro prázdny. Ani po prielaz nebol naplnený. V druhom záčine – lebo humno bolo na dva záčiny – bolo čosi dateliny a sena, i to iba močiar.

„A kde je – jačmeň?“

„Akože ho budem držať v takomto stavaní! Popýtal som tu susedov okolitých, tí mi dali miesta vo svojich záčinoch. Nepýtajú od hospody nič. Keď sa mláti, tu hus, tu sliepka sa priživí, i plevy im prepustím za hospodu. No, veď azda nebudem sa dlho takto potľkať po cudzích humnách. Na

novom bude holohumnica z cementu. Dosky veľmi hnijú a myši rady držia sa pod nimi. Pod cement myš nepríde.“

„Blahoslavený dom, kde sa i myš má na čom priživiť!“

„No, ja radšej budem svine chovať ako myši!“ zasmial sa pán Aduš.

Tak sa vrátili k chalupe. Pán Aduš vyhýbal dosiaľ úzkostlivé sypárni. Niekoľko ráz prešli popri nej, a ani raz nevstúpili dnu. Ale konečne videl, že vyhnúť jej nemôže. Pojal Ondreja a viedol ho ta, kde sa mali splniť skvelé nádeje nášho kupca. Otvoril dvere s drevenou závorou. Ondrej vstúpil prvý.

„Veď tu boly ovce!“ zvolal, vidiac na pôde zjavné dôkazy, že tu bývaly naozaj ovce, a nie napríklad jačmeň alebo dukáty.

„Ovce,“ prisvedčil pokojne pán Aduš. „Ja letúvam dvesto i tristo oviec. Osoh z nich je veľký. Syr a dva razy vlna, a zeme sa znamenite pod košiarimi poprávajú.“

„A nezimujete ani jednej?“

„Načo? Padajú na plúca, na motolice — to sa neoddá. V jar ich dostanem zas lacno.“

„A kde držíte jačmeň?“ Ondrej pozrel prísne pánu Adušovi do tváre.

Pánu Adušovi o poznanie zapálila sa tvár. Oči mu lietaly po dvore.

„Jačmeň? Rozprával som — v susedovom záčine.“

„Ale zrno?“

„Á — zrno?“ usmial sa príjemne. „Lahko dať zrnú rady! Má tu ležať myšiam na poživu, volím ho zaviesť Weissovi do Svätého Tomáša. Čo sa čudujete? Tu ho už nepribudne, skôr odbudne. Zalanským som ho držal v sypárni cez zimu, myši ho zosekaly vyše desať mier. Nech ho predám hneď v jeseni, mám trikrát dvadsať, šesťdesiat zlatých, v osohu. Na grošoch, čo zaň utrižim, vyrobím cez zimu druhých šesťdesiat, to je sto dvadsať zlatých. Nemusím sa báť ohňa, som bezpečný — ten strach by neprijal za osemdesiat zlatých — to sú spolu dve stovky. Vlni a toho roku som zmúdreľ. Predal som jačmeň hneď v jeseni — a som o dve stovky lepší gazda.“

Rozprával to s takým úsmevom, že dvojstovkový osoh bolo mu ozaj

vidno na tvári. Len Ondrej nemal smyslu pre túto radosť pánovu. Nevôľa mu sadla na čelo.

„To som ja sem darmo chodil!“

„Ja – mne je ľúto, ale kto neskoro chodí, sám sebe škodí. Ja som vás čakal po ondrejskom jarmoku. Čakám deň, dva, tri – nechodili ste, ani písmo od vás: ja jačmeň Weissovi odviezol.“

„Ale závdavok ste prijali odo mňa.“

„Netajím – prijal som.“

„Teda sto mier jačmeňa mi dáte!“

„Ale kde ich vezmem? Ja som ho už predal.“

„Vrátite duplovaný závdavok.“

„To áno – bez všetkého, a čo by kone predal! Keby chcel, mohol by sa i z tých čižiem vyzuť, lebo sú mi veľmi priestranné. Vy ste neprišli druhý deň – slovo nedržali, závdavok prepadol. Choďte do ktorej chcete krajiny pod slncom: medzi kupcami nájdete všade tie isté zákony. Prvý z nich hovorí: kto zruší slovo, nesie toho škodu sám. Kto tu zrušil prvý slovo? Vy máte prísť i o závdavok.“ Tvár pána Aduša bola prísna ako rímskeho senátora. „Ale recte mi,“ a tu rozliat sa po nej výraz nesmiernej mäkkosti a dobroty, „kde by sme zašli my hospodári, ktorí kupčíme s Bohom, proti ktorému, ak nám nepožehná, nikde vrchnosti nenájdeme, od ktorého milosti a nemilosti závisíme: kde by sme zašli, keby sme sa začali kupeckými regulárni zabíjať? Nie, nebudeme sa! My máme iné regule, a tie sú – svedomie. Mne svedomie vraví: Prijal si desiatku, tak ju vráť. A ja vám ju vrátim, neporušenú, tak, ako som ju prijal. Ale predsa nie tak. Vy ste mi ju dali starú, obšuchanú, papierikom podlepenú, nikde mi ju nechceli prijať, a ja utratil na nej desať nových. Ja vám za túto planú bankovku dám desiatku novú, peknú, dobre zachovanú, nepokrčenú – tak, ako z prešu vyšla. Pravda, dnes nie, lebo pri ruke nemám; ale keď báčik z Chochoľova...“

„Dajte mi s ním už raz pokoj! Ja som dal peniaze vám, a nie báčikovi,“ rozpálil sa Ondrej.

„Dal by vám ich veľmi rád, ale nemám. Vidíte, sverím sa vám, ako

vlastnému otcovi, so svojím nešťastím. Podpísal som sa priateľovi na vechslu. Prišiel o všetko, treštal som ja. Složil som hotových päťsto zlatých. Weiss mi ich požičal. Na to šiel môj jačmeň i ovos sibírsky. Päť stovák složiť za druhého, a vidíte, nehnevám sa. A vy pre biednu desiatku by ste ma zadusili.“

„Keby to bola pravda! Ale vy ste nemali stebľa zbožia, keď ste mi ho predávali, vy ste ma oklamali. Mám svedkov, že ste nič nemali, že ste všetko ešte na koreni a v krížoch predali.“

„To bolo len očistom,“ usmial sa tajomne pán Aduš. „Žene sa povedalo, že som všetko na koreni popredal, ale naozaj to nebolo. Peniaze som pod rukou povracal, jačmeň dal v tichosti vymlátiť, i ovos, a potajomky predal.“

„A prečo sa to tak tajilo?“

„Žena nevedela, že som sa podpísal. A povedať som sa bál. Raz som sa jej musel zaprisahať, že sa nikomu nepodpíšem. Ale sľuby sú prázdne hlúby! Vypilo sa, kamaráti navedú človeka na všetko. Preto som sa pred ňou skrýval . . .“

„Aha, držím ťa už!“ pomyslel si Ondrej. „Dobre,“ riekol uradovaný. „Ja poviem vašej panej všetko, ak závdavok hneď nevrátite duplom.“

To môžete. Ona to už vie, ale nezaškodí, keď jej to i vy poviete. Včera som sa jej sám ja musel priznať. Nahnevala sa, a preto je dnes v Potočanoch. Ale azda sa zas udobrí.“

„To je všetko nie pravda!“ kričal Ondrej. „Vy ste jačmeň nepredávali nikomu. Ani ste ho nemali.“

„A keď vám poviem svedkov, že som mal?“

„Koho?“

„Weissa vo Svätom Tomáši. Ohlásate sa uňho, či mi neprisvedčí!“

„Čo by ja, ta chodil? Weiss vám prisvedčí, lebo sa so mnou hnevá. A do toho ma nič. Pristanem na desiatke, ale vrátite mi ju hneď.“

„Ale jej nemám.“

Ondrej bol nahnevaný ako azda dosiaľ nikdy. Vedel, že je podvedený, a vedel, že nemôže sa pomstiť. Všetky zbrane mu zlyhaly, keď ich chcel

upotrebiť proti tomuto prebijanému človeku. Ale predsa prišlo mu niečo na um. Táto zbraň nezlyhá!

„Nedáte mi tú desiatku?“

„Dám, ale dnes nie.“

„Dobre. Idem do Chochoľova — rozpoviem všetko vášmu ujčekovi.“

Slová Ondrejove mali na pána Aduša zázračný účinok. Nie hnev, nie strach — radosť sa mu zjavila na tvári. Skočil k nemu a chytil ho za ruku.

„Ale ozaj! Hneď mi to mohlo prísť na um. Chodte, rozpovedzte mu moju biedu — dobre ma uňho omalujte. Mne nechce uveriť, v čom som; vás zná, vám azda skôr uverí. A viete čo!“ nachýlil sa mu nad samé ucho. „Povedzte mu, že ste mi dali päťdesiatku závdavkom. On vám ju dá. Vy si strhnite dvadsať — to je duplovaný závdavok — a tridsať dáte mne. A počujte: tých tridsať mi môžete hneď zaplatiť, lebo ich potrebujem ako kus soli. Mám ísť pozajtre na krstenie — a krajciara nenájdeš v dome . . .“

Ondrej urobil nad desiatkou tri kríže.

VI.

Ani sa neodobral od pána Aduša. Rozžialený odišiel z kaštiela.

To, čo dnes, sa mu ešte neprihodilo. Nebol by nikdy myslel, že i takíto ľudia žijú pod slncom. Divil sa, ako môže slnce svietiť a dážď pršať jednako na týchto, ako i na druhých.

„Či som vám nepovedal?“ bolo prvé, čo počul od gazdu Juráňa, keď mu všetko vyrozprával. „Toho richtára nemáte, aby sa mu ten dal. Rozumu má viac ako všetci fiškáli – čert mu diktuje.“

„Radšej už nerozprávajme o ňom!“ hodil rukou Ondrej. „Škodoval som desiatku, hnevu som užil za stovku. Nech si ju má. Ja už nikdy s ním nebudem mať nič.“

„Pravdu máte, Janičko,“ prisvedčila mu Katrena. „A či nie je to vaše poctivé meno?“ opravila sa hneď.

„Ondráš.“

„Nuž tak, Ondrejko,“ pokračovala gazdiná. „Pán Boh vám to iným časom vynahradí. Čo vycigániš, na tom nemáš požehnanie. Ja to vždy vravievam, i moja nebohá stará mať, Pán Boh ju osláv! Lebo čo ti je zo všetkého, keď ochorieš, alebo nejaký kríž ťa navštívi?“

„Veď tak, poručeno už Bohu,“ uspokojil sa Ondrej.

Ba viac, než uspokojil. Cítil v sebe istú hrdosť, že nevinne trpí. Tohto

citu ešte nikdy nepoznal. Už či preto, že toto prvú krivdu utrpel, či preto, že našiel ľudí, čo mu krivdu vedeli urobiť zdrojom blaha. Cítil, keď pozrel na gazdinú, že sladko je i trpieť. Našiel okrem toho i inú náhradu. Kým sa trápil u bezbožného Aduša pre tú desiatku, ona navarila za ten čas halušiek, a to z pšeničnej múky. A tak ho zas vidíme za stolom s gazdom a jeho driečnou ženou. Dost sa vzpierali, ale on nepopustil, kým fľaša neprišla na stôl; on sám ju objednal.

Obed minul, sedeli okolo stola a shovárali sa. Ondrejove myšlienky prestaly obletovať Aduša, obracaly sa ku gazdinej.

„Len ako sa vám ja odslúžim?“ zvolal uveličený. „Vy ste ma prenocovali, a ešte takúto hostinu!“

„Jest tu hostiny!“ na to Jurán. „Keby bolo niečo lepšieho — ale čože, sprostý sedliak! Rád si, keď sa naješ.“

„Ako by nie hostina? A táto dôvera?“ pokračoval Ondrej, ktorého city stávaly sa tým živšími, čím väčšími ubúdalo z fľaše. „Keby len vedel, čo by vám tak . . . toto . . .“ obrátil sa ku gazdinej.

„A ja viem,“ ozvala sa, oprúc bradu o ruku a hľadiac mu do tváre svojimi očami. Ondrej až teraz zbadal, že sú to oči ako rozkvitnutý lan, ktorým ťažko odolať. „Zlomila sa mi kúdel!“ doložila s úsmevom.

„Id' ho, ty stará ličienka! Treba tebe kúdele! Ostrúham kolík, nasadím a — to je tvoja kúdel!“ zahriakol ju muž.

„Od teba nepýtam. Indy by si bol. . .“

„Stál som ja veľmi o teba!“

„A kto sa to šiel prepáť za mnou? Kto vypisoval tie listy z vojny? Teraz by odtajil!“

„Keby mi boli ruku radšej odstrelili, ako takejto — takejto strige . . . Ale naučili ťa vo vojne písať — čo si mal robiť?“

A pri týchto spurných slovách pozrel gazda na ňu, a pohľad ten hovoril celkom iné, nie to.

A Ondrej omladol medzi týmito ľuďmi. Omladol, lebo videl, že sa ešte radi majú, že svet a život nezdolel im ešte uchvátiť jediný kvet života a

hodiť ho do pece. Prišly mu na um staré, dávno zašlé časy: keď i on so svojou nebohou takto za stolom sedával, keď si tiež takto robili výčitky pre každé slovo, ktoré im láska vo chvíľach nestrežených z úst vylúdila ...

Vstúpil nečakaný hosť: Adam z kaštiela.

Bez všetkého úvodu obrátil sa na Ondreja:

„Vidíte, povedal som vám ...“

„Dajte mi už pokoj. Nech si má!“

„Nieže tak, nie. I desiatky škoda. Ja za desiatku musím šestnásť týždňov slúžiť. Ja by vám poradil. .. Keď tak skupujete všetko, kúpte od nášho jasený.“

V Ondrejovej duši sa všetko prevrátilo. Zvířazila hmota. Až teraz sa rozpamätal, že za sypárňou spozoroval bol jasený — len divno, že mu tak z hlavy vypadly. Sobral sa hneď a Adamovi, ktorý tiež pošiel s ním, riekol:

„Nechodte. Gazda vám zvie, že rada vyšla od vás, odpráši vás z domu .

..“

„Bodaj by ste nezlyhali — bodaj by ste sväté slovo povedali! Ja iba to chcem: šiel by zas do Potočian z tohto vyhnanca. Len ma dobre omaľujte..“

Aduš sa nemálo zadivil, keď videl nemilého hosťa vracat' sa s Adamom. Šiel im oproti.

„Ja som zas tu. Desiatky nežiadam, ale čosi by vám odkúpil.“

„A čo?“

„Tamtie jasený.“

„Jasený?“ užasol pán Aduš. „Kto vám to poradil?“

„Tuto Adam, váš paholok.“

Pán Aduš bol vážny. Úsmev zmizol z jeho tváre. Očervenel a skrúkol na Adama:

„Marš z môjho domu! Hneď a hneď sa pakuj do Potočian... Aby ťa tu viac nevidel, lebo. ..“

A podvihol naňho päšť. Adam na svoju kulhavu nohu dosť rezko kráčal k chalupe. Iba raz sa obzrel; jeho tvár jeho tvár bola vytešená...

Pán Aduš voviedol Ondreja do záhrady. Za sypárňou bolo ohradené

štvorhranné miesto. Ohrada nová, tmavočerveno natretá. To bolo jediné v celom gazdovstve, na ňom sa dalo vidieť, že pečuje oň starostlivá ruka. V ohrade stáli štyri jaseny, vysoké, hrubé, rovné ani svieca. Sám Ondrej musel sa priznať, že nevidel vo svojom živote takých jasenov. Desiatku boli hodny otcu-materi. V ohrade pod jasenmi boli hroby, štyri hroby. Ležaly rad-radom, zanesené snehom. Nad prvými dvoma vypínal sa spoločný kamenný náhrobok.

„Pod týmto kameňom leží môj starý otec a stará mať,“ riekol pán Aduš vážne, složiac klobúk. „Tuto zas moji rodičia, bez kameňa. Toto miesto si vyhlíadol sám starý otec, ohradil, i tieto jaseny zasadil. Jaseny sú nie moje. Nemôžem ich predať.“

„Tu je všetko vaše – jaseny alebo desiatka!“ riekol Ondrej, uradovaný, že teraz mu už neujde.

„Ako to môžete žiadať? Mám vlastným rodičom olúpiť hroby! A báčik z Chochoľova tiež tu chce ležať pri svojej sestre . . . Ako by ja to urobil? Kde by mal svedomie?“

Keď môžete živých – mŕtvych môžete tobôž. Im tých jasenov netreba, ale mne desiatka treba.“

„Po smrti im takú hanbu . . .“

Pán Aduš pozrel na Ondreja, pohľady sa im sňaly. Ondrej bol dojatý. Nebolo v Adušovom pohľade hnevu, ani úsmechu, ani ľahkej mysle – bôľ sa v nej zračil. Tvár pokrytá rumencom – nemohla vydržať cudzieho pohľadu – odvrátila sa.

Ondrej sa ani nehýbal. Nevedel, čo sa deje, ale tušil, že je toto veľká, svätá chvíľa.

A pán Aduš zažil v nej viac než za celý svoj doterajší život. Akési svetlo vkradlo sa mu do duše, osvietilo jej neohraničenú pustotu, prázdnotu. Pán Aduš videl, poznal svoj obraz – zhrozil sa. Bolo mu teraz úplne jasno, že nemožno takto ďalej žiť . . .

Spamätal sa a pristúpil k Ondrejovi.

„Ondrej, počkajte mi týždeň – dnes nemám. O týždeň vám statočne

vrátim, čo som dlžen. Jačmeňa ani ovsu nepredal som ani zrnka — všetko, čo mám, videli ste v humne. Vidíte, oklamal som vás, peniaze pomíňal . . .“

Chytil Ondreja za ruku a vrele mu ju tisol. A divná vec — Ondrej sa neprotivil. Ba protivil sa, povedal:

„Na Pavla bude v Zámostí jarmok, tak mi môžete vrátiť. Veď nie je náhlo.“

Prichodilo mu, ako by mal celkom iného človeka pred sebou, človeka známeho, milého, ktorému vďačne otvárame svoj ináč zavretý mešec. Opätovoľ to vrele stisnutie ruky a bol hrdý, že ho mohol opätovoľ.

Zas odišiel bez odobierky, ale obzrel sa, keď šiel dolu potokom. Pri ohrade pod jasenmi videl schýlenú postavu, tvár ukrytá v dlaniach . . .

Vrátil sa k Juráňovi bez jačmeňa, bez desiatky i bez jasenov — a predsa bol uradovaný.

* * * * *

Na Pavla bol v Zámostí jarmok. Bola na ňom i Katrena Juráňová. Ondrej jej kúpil kúdeľ olovom vyliatu, mosadzou obitú, a k tomu takú kotúľku, akej ešte ani jedna nevesta v Domaniciach nevidela.

Keď mu Juráň dohováraľ, načo to všetko, starý Ondrej pohodil rukou:

„Mám z čoho. Povedali ste, že desiatky nikdy neuvídím, a tu je. Aduš mi ju dnes ráno vrátil.“

„Hm.. .“ odpovedal Juráň. „Možno, bude pravda, že sa mu tá nátura prevráti.“

O Turicah toho istého roku umrel nanáhle dekan v Chochoľove. Pohreb jeho bol veľký. Všetci kňazi a učitelia z celého vidieka boli na ňom. Mŕtve telo pochovali v Domaniciach pod jasený. Jeho sestry syn plakal ako dieťa nad jeho truhlou. Jedni hovorili, že preto, lebo Aduš zostal na ľade; iní, že mu bolo ľúto, že musel ujca pochovať na takú pustatinu, medzi zrúcaniny starého blahobytu ...

Nech bolo, ako chcelo, ale od pána Aduša nikdy viac nikto nepočul známých slov: „Keď báčik z Chochoľova umrie...“

46 Keď báčik z Chochoľova umrie

(1880)